

ALEXANDRU CEL MARE

ALEXANDER DER GROSSE

Hans-Joachim Gehrke

Copyright © Verlag C.H.Beck oHG, München 2008

ALEXANDRU CEL MARE

Hans-Joachim Gehrke

Copyright © 2014 Editura ALL

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

GEHRKE, HANS-JOACHIM

Alexandru cel Mare / Hans-Joachim Gehrke; trad.:

Brigitte-Helia Aiteanu. – București: Editura ALL, 2014

Bibliogr.

ISBN 978-606-587-246-2

I. Aiteanu, Brigitte-Helia (trad.)

94(381)“-03” Alexandru cel Mare

929 Alexandru cel Mare

Toate drepturile rezervate Editurii **ALL**.

Nicio parte din acest volum nu poate fi copiată

fără permisiunea scrisă a Editurii **ALL**.

Drepturile de distribuție în străinătate aparțin în exclusivitate editurii.

All rights reserved. The distribution of this book outside

Romania, without the written permission of **ALL**, is strictly prohibited.

Copyright © 2014 by **ALL**.

Editura **ALL**:

Bd. Constructorilor nr. 20A, et. 3,

sector 6, cod 060512 – București

Tel.: 021 402 26 00

Fax: 021 402 26 10

Distribuție:

Tel.: 021 402 26 30; 021 402 26 33

Comenzi:

comenzi@all.ro

www.all.ro

Redactare:

Gabriel Constantinescu

Tehnoredactare:

Claudiu Isopeskul

Corectură:

Anca Tach

Design copertă:

Alexandru Novac

ALEXANDRU CEL MARE

HANS-JOACHIM GEHRKE

Traducere din limba germană
de Brigitte-Helia Aiteanu

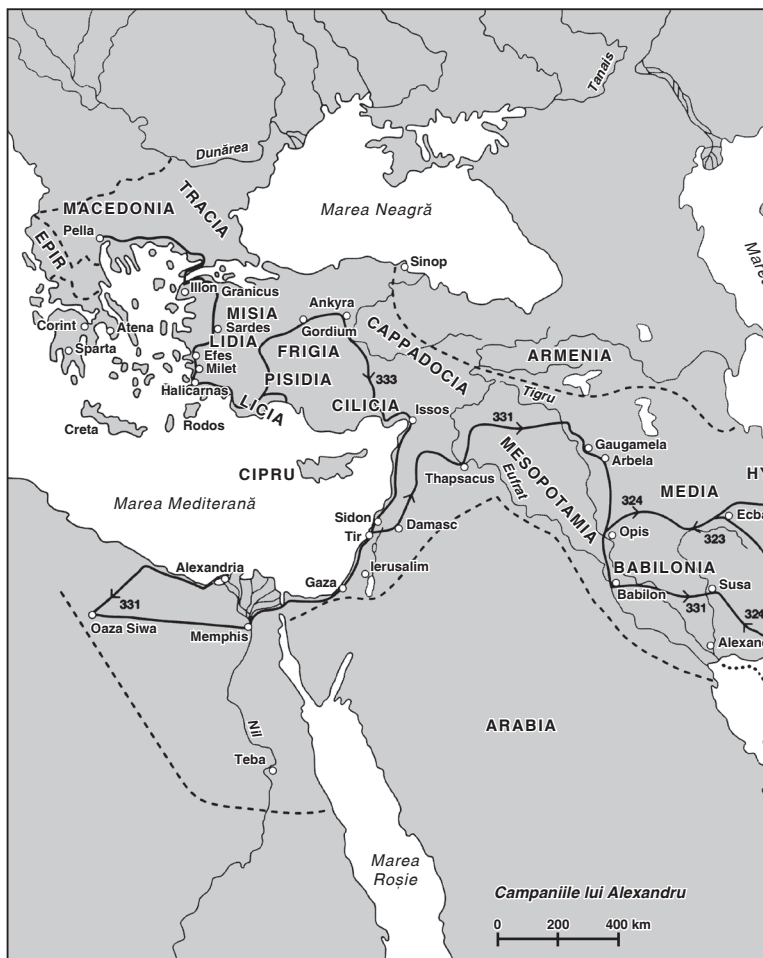
Istoricul antic Diodor laudă exaltat marile acțiuni ale lui Alexandru. Datorită înțelepciunii și vitejiei sale, acesta i-a depășit pe toți ceilalți regi cunoscuți. În doar doisprezece ani, el a supus nu puțin din Europa și aproape întreaga Asie. Astfel, pe bună dreptate, și-a câștigat faima larg răspândită care l-a pus alături de vechii eroi și semizei. Filosoful roman Seneca are o poziție mult mai critică față de activitatea lui Alexandru. El întreabă dacă poate fi sănătos mintal cineva care supune țara (Grecia) în care, totuși, și-a desăvârșit educația. Nesatisfăcut de nefericirea tuturor acelor state pe care le supusese deja tatăl său, Alexandru și-a purtat armatele prin lume și, în cruzimea sa, nu s-a oprit de la nimic, exact ca acele bestii care sfâșie mai mult decât le cere propria foame.

Având în vedere portretul istoric nesigur al personajului, volumul de față vrea să îl ajute pe cititorul modern să își formeze o părere personală asupra caracterului cu multe fațete al omului de acțiune, al strategului, dar și al prevăzătorului politician Alexandru.

Hans-Joachim Gehrke, născut în 1945, a predat la universitățile din Göttingen, Würzburg, Berlin și Tübingen, iar acum este președintele Institutului German de Arheologie. Este un specialist recunoscut internațional în cercetarea antichității grecești.

Cuprins

I. Enigma Alexandru.....	9
II. Tânărul Alexandru.....	15
III. Alexandru Cuceritorul	33
1. Grecia și Balcanii.....	33
2. În Asia Mică	36
3. Issos și urmările	45
4. Egipt, Alexandria și Siwa	51
5. Deznodământul.....	57
6. Babilon, Susa, Persepolis	60
7. Succesor al adversarului.....	66
8. În Asia Centrală.....	73
9. La capătul lumii	79
10. Retragerea catastrofală	87
IV. Suveranul Alexandru.....	91
V. Alexandru în istorie.....	105
Tabel cronologic	111
Bibliografie	115

Campaniile lui Alexandru

I. Enigma Alexandru

„În istorie, imaginea caracterului său a oscilat între aprobare și ură, ambele confuze, în funcție de tabără.“ Dictonul lui Schiller din prologul la *Wallenstein* s-ar putea folosi cel puțin la fel de bine atât pentru Alexandru cel Mare, cât și pentru generalisimul imperial din Războiul de Treizeci de ani. Încă din Antichitate opiniile erau diametral opuse. „În scurt timp – așa cum spune istoricul Diodor (17, 1, 3f.) – acest rege a realizat fapte mari. Datorită înțelepciunii și vitejiei sale, el a depășit performanțele tuturor regilor care au rămas în amintire. În numai doisprezece ani el a supus, așa-dar, nu puțin din Europa și aproape toată Asia și a cucerit astfel, pe bună dreptate, larg răspândita faimă care îl face egal cu vechii eroi și semizei.“ Dimpotrivă, la senatorul și filosoful stoic roman L. Annaeus Seneca citim (*Epistulae morales* 94, 62): „Pe nefericitul Alexandru furia nimicirii l-a mânat într-un mod chiar revoltător. Poate fi considerat sănătos la cap unul care începe cu supunerea Greciei, în care, totuși, și-a desăvârșit educația? [...] Neîmpăcat cu catastrofa atât de multor state pe care tatăl său Filip le cucerise sau cumpărase, el doboară aici unele, dincolo altele și își poartă armile prin toată lumea. Și cruzimea lui neostoită nu se oprește nicăieri,

după tipicul animalelor sălbatice care sfâșie mai mult decât le cere propria foame.“

Această tensiune între opinii a continuat și în cercetările moderne care au început cu lucrarea de tinerețe a lui Johann Gustav Droysen despre Alexandru cel Mare (apărută în 1833). Figura macedoneanului, rege și cuceritor al lumii, pare să invite constant la evaluări și comentarii. Dacă se examinează afirmațiile despre el, se poate face o observație uluitoare: chiar și acolo unde portretizările se bazează pe analize amănunțite ale surselor și provin din mediul științific, în cele din urmă, o anumită imagine predomină. Aceasta, de multe ori, spune mai multe despre acel autor și epoca sa decât despre însuși personajul istoric. Se lasă impresia că scurgerea vremii și experiențele vieții sunt proiectate simultan asupra figurii lui Alexandru: în viziunea lui Droysen apare ideea dezvoltării istorice progresive, în spiritul lui Hegel, și premisa pentru revelația și extinderea creștinismului, respectiv, sinteza dintre Orient și Occident, dintre Răsărit și Apus. La William Woodthorp Tarn, el apare ca binefăcătorul lumii în sensul unui imperialism britanic iluminat, la Fritz Schachermeyr, ca supraom demonic și titan sub influența experienței lui Hitler, percepută în moduri diferite în funcție de moment. Mediul intelectual de după război, caracterizat prin îndoială, a favorizat tendința spre semnificația pragmatică care, în mod „minimalist“, voia să ofere doar elementele sigure și a preferat discutarea problemelor individuale în locul judecăților generale (Roberto Andreotti, Franz Hampl, Ernst Badian, Siegfried Lauffer) – fără ca astfel să se epuizeze total evaluările. Timpul nostru „postmodern“ este semnificativ mai deschis la asemenea perspective și se pot oferi informații noi: acum, îl întâlnim pe Alexandru drept

un psihopat nimicitor sau un alcoolic dionisiac preamărit (Wolfgang Will, John Maxwell O'Brien).

Cititorul are posibilitatea de judeca în ce măsură autorul acestei cărți poate sau putea omite o anumită perspectivă. În orice caz însă, tocmai datorită acestor premise, este mai important decât de obicei faptul că el își prezintă punctul de plecare și demersul personal. În acest cadru aș dori – citând parțial din cartea despre Alexandru cel Mare a lui Robin Lane Fox, care poate inspira foarte mult, dar este totodată destul de superficială – să evidențiez mai ales *Iliada* lui Homer și lucrarea istorică a lui Arrian. Cercetările mele despre Alexandru încep cu acestea. Tocmai *Iliada* poate deschide accesul către lumea interioară a imaginației și către mentalitatea regelui și astfel conduce la o mai bună înțelegere a impulsurilor sale, pe când Arrian este baza reconstrucției istoriei faptelor. O interpretare care pornește de la acești autori, se raportează la orizontul imaginar antic și nu trebuie să se sprijine pe explicații moderniste, deci, anacronice. Aceasta este completată prin analizarea anumitor acte simbolic-ritualice, pentru care Alexandru avea o deosebită predilecție.

De ce însă *Iliada* a apărut cu secole înaintea de perioada în care a trăit Alexandru, iar *Anabasis* a lui Arrian a fost scrisă aproape cu o jumătate de mileniu după moartea acestuia? Lectura epopeelor homerice era un element central al educației grecești, fiind preluată și de către macedoneni. Ideile și valorile, percepțiile și sentimentele prezentate acolo rămânau întipărite în tot și în toate pentru mentalitatea grecilor: „Să fii totdeauna cel mai bun și să îi depășești pe ceilalți“, acest ideal al eroilor *Iliadei* era principiul călăuzitor al comportamentului și în vremuri ulterioare, ca expresie a gândirii concurențiale. Competiția pune în joc, înainte de orice,

rang și prestigiu, autoritate și influență. Din Homer se puteau învăța multe despre tensiunea dintre individ și comunitate, despre regulile privind primirea sau acceptarea unor lucruri, despre prietenie și dușmănie, nedreptate și război. Ce-i drept, societatea grecească din timpurile homerice (secolele VIII-VII î.H.) s-a dezvoltat continuu și, prin legarea individului de granițele polisului, și-a schimbat imaginea, dar principiile au rămas, în mod fundamental, aceleași. Cu siguranță, ele trebuie să fi fost luate în considerare pentru buna funcționare a societății într-o zonă în care condițiile erau asemănătoare celor homerice, și anume în patria lui Alexandru, Macedonia. Fără îndoială, se poate presupune că ele au avut efectul respectiv asupra unui tânăr crescut în acest mediu.

Tradiția istoriografică privitoare la Alexandru prezintă o problemă deosebită. Relatările care ilustrează activitățile sale, acelea care s-au păstrat integral, provin de-abia dintr-o perioadă mai târzie: versiunea prescurtată a lui Diodor, în a 17-a carte a *Bibliotecii istorice*, aparține mijlocului primului secol î.H. *Historiae Alexandri Magni*, scrisă în latină de Curtius Rufus, a apărut cu peste 100 de ani mai târziu, iar în primele decade ale secolului al II-lea d.H. era noastră au fost scrise biografia lui Alexandru de către Plutarh și *Anabasis Alexandrou* de către Arrian. Toți s-au sprijinit pe autori mai vechi, însă literatura cuprinzătoare care a apărut în timpul vieții lui Alexandru și imediat după moartea sa, s-a pierdut pentru noi aproape în întregime. Din ea fac parte lucrări foarte importante, ca cea a lui Calistene, care a participat, ca raportor oficial, la expediția persană a lui Alexandru, și cea a lui Cleitarchos care, după cercetări intense în rândul participanților la expediții, a redactat o prezentare scrisă cu nerv, citită și utilizată în mod frecvent. Câțiva înalți ofițeri, cum ar fi

comandantul flotei, Nearchos, și viitorul rege Ptolemeu, unul dintre cei mai apropiați camarazi de arme ai lui Alexandru, au discutat și ei – parțial sub formă de memorii – despre epoca lui Alexandru.

O altă lacună a tradiției istorice este că în multe dintre aceste lucrări timpurii s-au subliniat, încă de la început, elementele supraomenești și miraculoase în acțiunile și aparițiile lui Alexandru. Astfel, linia principală a tradiției alexandrine (vorbim despre *Vulgata*), care pornește de la Cleitarchos și stă, în principal, la baza scrierilor lui Diodor, Curtius Rufus și Plutarh, a accentuat tocmai fabulosul. Pe de altă parte, autori ca Ptolemeu și mai ales Aristobulos, participant și el la campaniile de cucerire, au preferat o viziune diferită, mai lucidă. Tocmai pe aceasta se sprijină Arrian care, în stilul timpului său, a ales perspectiva lucidă și clară. Totuși, informațiile care provin de la el nu sunt neapărat mai bune. Oricum, analiza critică individuală a sursei demonstrează în foarte mare măsură seriozitatea lui Arrian în raport cu celelalte tradiții. Aceasta, având în vedere și verdictul celor mai recente cercetări individuale, poate fi utilizată în continuare. Desigur, și lucrarea lui Arrian trebuie modificată pe alocuri și, mai ales, completată cu informații din alte surse.

II. Tânărul Alexandru

Undeva în jurul lui 20 iulie 356 s-a născut Alexandru, în palatul din Pella, ca fiu legitim al regelui macedonean Filip al II-lea și al Olimpiei din familia regală a Epir-ului, din clanul Moloss. În acest timp, tatăl său lucra deja foarte energic pentru reorganizarea asocierii tribale a macedonenilor și pentru a-și impune conducerea atât în interior cât și în exterior, prin forță și violență.

Tribul macedonenilor, aparținând culturii grecești mai ales pe baza limbii sale, își avea, din vremuri imemorabile, reședința în zona roditoare a dealurilor și costișelor de la nord de Olimp, în ținutul Pieria. Acolo era orașul lor principal, Aigai, locul în care fuseseră îngropați șefii tribului. Aceștia purtau titlul grecesc *basileus*. Poziția lor nu era nici pe departe foarte puternică. Ea depindea de două condiții. În primul rând, ei trebuia să provină din familia regală, dinastia Argeadă, care se trăgea din eroul mitic și semizeul Hercule, fiul lui Zeus. De asemenea, mai trebuia ca, prin propriile calități, să fie în stare să exercite funcția de conducere a tribului, adică să fie războinici curajoși și buni generali, politicieni puternici și demni, vânători iscusiți și băutori destoinici. Erau atenți mai ales la aristocrația conducătoare a tribului și la războinici. Fără sprijinul acestora, poziția lor era periclitată. Nu

exista o ordine clară de succesiune la tron. Frați și alte rude masculine se puteau coaliza pentru a sprijini rude mai puțin îndreptățite să fie regi. Situația era agravată și mai mult prin aceea că tocmai în rândul suveranilor se practica poligamia. Căsătoriile se încheiau, de regulă, în interesul dinastiei și al domniei. Prin intermediul lor se urmărea consolidarea legăturilor politico-diplomatice. Din această cauză, regii puteau fi căsătoriți, în același timp, cu mai multe femei. Cercul persoanelor, care ar fi putut ridica pretenții la domnie, era deci mare și complex.

Deci, în zonele limitrofe din nordul Greciei forma de organizare de la începuturi se menținuse altfel decât în lumea polis-urilor grecești. Și modul de viață avusese un alt caracter: pe lângă terenul agricol necesar, mai erau la dispoziție zone bogate și bine irigate pentru creșterea animalelor și a cailor. Bogatele păduri disponibile ofereau cele mai bune posibilități de vânătoare și de fiare sălbatice, precum mistreții și lupii. Vânătoarea era chiar privită, fiind și organizată corespunzător, ca o probă de curaj și ocazie pentru a câștiga faimă și onoare. Deosebit de important era și războiul cu vecinii, care aveau o viață la fel de aspră, și care, ba erau respinși, ba atacați. Cine încă nu omorâse un mistreț la vânătoare și un bărbat în război, nu era considerat un bărbat adevărat. Cea mai importantă formă de petrecere era, ca și la greci, ospățul comun al bărbaților (*symposion*). La macedoneni, acesta nu era atât de strict ritualizat ca la greci, ci se putea ajunge de la un consum mai mult sau mai puțin controlat de alcool până la beție totală – mai ales că vinul se consuma nediluat, ceea ce la greci era considerat barbar.

În acest mediu războinic, dinastia Argeadă dovedise o mare tenacitate. Sub conducerea sa, macedonenii se extinseseră spre nord, către zonele muntoase și până la, pe atunci

încă foarte departe în nord, vastul golf Thermaic, ba chiar trecând treptat și peste cursul râului Axios, departe spre est. Totodată, legaseră de ei clanurile cu care erau strâns înrudiți, din ținuturile muntoase din vest și din nord (elimioți, orești, lynkeți, tymfaieri, pelagonieri), care avuseseră dinastii proprii. Așa s-a conturat treptat diferența dintre Macedonia Inferioară (din jurul golfului Thermaic) și cea Superioară (teritoriul marilor regiuni muntoase). De la sfârșitul secolului al VI-lea, regii argeadieni încercau să construiască și să mențină un imperiu pe acest teritoriu.

Totuși, această politică nu dusese niciodată la o situație cu adevărat stabilă; pe lângă mari succese erau și regrese, eșecuri cu efecte profunde, iar conflictele interne pentru demnitatea regală în interiorul dinastiei Argeade se puteau manifesta catastrofal – și erau oricând posibile. Odraslele regești, respectiv cele de căpetenii, existente la un moment dat în alte clanuri, nu se arătau dispuse nicidecum să se supună. Și în rândul lor existau tradiții proprii ce susțineau originea mitică. La acestea se adăuga o mare presiune externă. În nord-vest și în nord se găseau neamuri ilire, în nord și nord-est trace, care erau cel puțin tot atât de războinice ca macedonenii, dar care se deosebeau semnificativ de ei prin limbă și obiceiuri. Tocmai de aceea, domnea o stare de război aproape permanentă care contribuia la menținerea modului de viață marțial; căci aici, cine nu se putea afirma era pierdut. Din sud se exercita presiunea orașelor grecești: după colonizarea din secolul al VII-lea, grecii au imigrat exact pe locurile de coastă cele mai bune. Ei nu doar cultivau bogatele terenuri de pe teritoriile lor, ci controlau și comerțul, și navigația, care se desfășura în principal pe mare (Pydna, Methone, Halkidiki). Aici însă, existau mereu perspectivele unei simbioze de interese reciproce (de exemplu, comerțul cu lemn

din munții macedoneni). Dar totodată, din secolul al V-lea mai ales, odată cu expansiunea ateniană, creștea presiunea marilor puteri din lumea greacă, pentru care Macedonia putea ușor deveni o minge de joc.

Aceasta se arătase în ultimele decade ale secolului al IV-lea și Filip (născut în 383 sau 382) o descoperise singur: tatăl său, Amyntas al III-lea, care a domnit între 394-370/369, în ciuda grelelor împovărări, reușise să apere oarecum poziția regatului, dar fiul mai mare și urmașul acestuia, Alexandru al II-lea (370/369-369/368), ajunsese foarte repede sub controlul mării puteri grecești Teba. Influența orașului grecesc se întărise și mai mult după uciderea lui, la scurt timp, în cursul luptelor interne pentru tron. Atunci, fratele cel mai mic, Filip, trebuise chiar să stea câțiva ani (cca. 368-365) ca ostatic la Teba. Sub fratele mijlociu, Perdicas, dominația Atenei devenise apoi din nou perceptibilă în Egeea nordică. Și mai nefast a fost, desigur, un atac al triburilor ilire, căruia îi căzu victimă însuși regele cu aproximativ 4 000 de războinici (primăvara lui 359). În această situație catastrofală, un moment deosebit de grav în istoria macedoneană, Filip preluă, mai întâi doar ca tutore al nepotului său Amyntas, domnia.

În mod sigur, Filip a învățat foarte bine lecția pe care o putea oferi istoria macedonenilor și a dinastiei lor: în fața experienței istorice, pentru viitorul poporului său existau de fapt doar două posibilități – dominație sau heteronomie, putere asupra altora sau guvernare prin alții. Simpla neatârnată ca atare nu exista; pentru a fi liber și neatârnat, era necesară o acțiune decisivă și viguroasă, ceilalți trebuia cel puțin intimidați, dar cel mai bine era să fie supuși. Mentalitatea pe care o atribuim astăzi mai curând Mafiei era comună – și, de altfel, nu era deloc ofensatoare, dimpotrivă.

În orice caz, politica lui Filip vădea în fiecare detaliu această dorință de obținere a superiorității prin forță. Marele său scop răzbate cu ușurință: în măsura în care era posibil, trebuia evitată totdeauna situația la care fusese martor ocular în anii lui de tinerețe. O Macedonie complet reorganizată în interior și întărită politic și militar trebuia să devină ofensivă spre exterior. Ambele erau corelate; succesele politicii externe îmbunătățeau sau ofereau șanse de reușită măsurilor de stabilizare internă. Filip putea să se orienteze în acest sens după diverse idei și organizări ale unor înaintași, în special ale regelui Archelaos (cca. 413-399). În afară de acestea, abilitatea sa militară, dar mai ales dibăcia sa politică, au constituit avantajele sale, ambele hrănite de o fermitate sălbatică, eficientă într-un mod fanatic.

Ca și Archelaos, Filip s-a străduit să își modernizeze regatul. Aceasta a însemnat, mai întâi, pătrunderea în Macedonia a unor elemente semnificative ale modului de viață grecesc. Au fost întemeiate orașe, fiecare având un teritoriu care servea aprovizionării populației (de exemplu, Philippi). Înșiși macedonenii, mai ales elitele, au fost familiarizați cu limba, modul de viață și civilizația grecească. Resursele economice ale țării (lemn, metale prețioase) au fost utilizate în mod optim. Toate aceste măsuri au contribuit la întărirea bazei puterii centrale. Regele se ocupa mai cu seamă cu reorganizarea armatei. În mod tradițional, cavaleria juca un rol decisiv în armata macedoneană. Viața războinică a nobililor macedoneni culmina tocmai în luptele ecvestre. În acest cadru, ei se înțelegeau ca prieteni și tovarăși ai regelui (*hetairoi*) și își exercitau influența. În baza aceluiași principiu, Filip reorganiza acum pedestrima, ridicând-o în rang și punând-o alături de cavalerie, cu numele *pezhetairoi* (tovarăși de luptă pe jos). Astfel, aceasta devenea o trupă puternic înarmată,

dotată cu lănci (sarise) extrem de lungi (cca. 5 m), bine antrenată și disciplinată, însă cu mișcări greoaie atunci când se afla în defensivă, acționând ca un bloc solidar. Dar putea să fie pusă și în altă formație, cu lănci de împuns mai scurte. Se adăugau hypaspiștii, care erau înarmați într-un mod asemănător cu hopliții greci, cu un scut mare (*aspis*) și o lance. Ei puteau funcționa chiar și ca o unitate mobilă.

Unele inițiative păreau să fie mai vechi. Dar lui Filip i se pot atribui două noutăți importante. Prin una dintre ele, nu numai că ridica infanteriștii în rang, în mod nominal, ci le și permitea, prin oferirea de pământ, de exemplu în zonele orașelor nou-formate, să ducă o viață corespunzătoare rangului. Ei nu trebuia să se ocupe de pământurile lor personal, ci erau disponibili pentru armată, ca aristocrații; asta însemna concret că puteau să fie antrenați și mobilizați ca o armată permanentă. Prin acțiunile războinice ei își măreau eficiența, câștigurile rezultate din ele permițând creșterea numerică a trupei. Prin intermediul celeilalte măsuri s-a realizat corelarea în luptă a diferitelor trupe, „războiul cu arme combinate“. Se adăugau, de regulă, și alți specialiști, cel mai adesea mercenari sau aliați (de exemplu, arcași, aruncători cu praștia, catapultiști, specialiști în asediu). Numai așa, prin această înarmare, diferitele stiluri de luptă au dat randament, și numai așa armata a devenit suficient de flexibilă să lupte împotriva muntenilor iliri, a triburilor trace și a hopliților greci sau chiar să ia cu asalt orașe.

Deosebit de importantă era îmbunătățirea unității dintre diversele regiuni și clanuri înrudite. Filip a adus coeziunea introducând principiul atașamentului aristocraților-hetairi, pe cât se putea după modelul persan: la vârsta de aproximativ 14 ani, fiii familiilor conducătoare din toate părțile regatului, Macedonia Superioară și Inferioară, intrau pentru